

CRIZA ELITELOR NAȚIONALE

Vladimir Pasti

Articolul domnului profesor Vladimit Pasti a fost primit la redacția Revistei la jumătatea lunii aprilie, fiind planificat să fie publicat imediat în rubrica de dezbateri asupra dezvoltării României. Datorită unor încurcături în redacție, publicarea articolului a fost întârziată. În calitate de director al revistei, îmi asum responsabilitatea pentru această întârziere și îmi cer scuze autorului. Textul publicat aici este singura formă primită de la autor.

Directorul Revistei INOVAȚIA SOCIALĂ,

Prof. Dr. Cătălin Zamfir

Cuvinte cheie: elite nationale, dezvoltare

Keywords: national elites, development

Cuprins

CRIZA ELITELOR NAȚIONALE.....	1
I. Introducere: ce fel de criză a elitelor?.....	2
II. Situația României: modernizările împotriva dezvoltării.....	11
III. Între perspectiva subdezvoltării cronice și perspectiva dezvoltării	20
IV. Elitele dezvoltării	28
V. Concluzii.....	32

- **Introducere: ce fel de criză a elitelor?**

- În perioada 1990-2010, dinamica socială cea mai ridicată a fost înregistrată la nivelul elitelor.
  - Celelalte categorii sociale au suferit și ele evoluții sau transformări importante, dar nu atât de radicale precum elitele. Cel puțin nu din perspectiva analizei de față.
    - Muncitorii s-au împuținat ca număr, mai reprezentând doar 27% din populația activă, față de peste 60% în timpul comunismului. Veniturile lor au scăzut semnificativ, ei grupându-se acum în decilele 3-5 de venituri, față de decilele 4-8 înainte de revoluție. Forța lor politică a fost spulberată, în prezent ei nefiind organizați în nici un partid politic și slab reprezentați de sindicate. Prestigiul social al muncitorimii a scăzut considerabil, până la a fi etichetați în ideologii politice periodic dominante drept echivalentul „prostimii” din secolul al XIX-lea, alături, mai ales, de țărani. Cu toate acestea, cea mai mare parte a activităților lor, a vieții lor cotidiene, a raporturilor cu celelalte categorii ocupaționale și a raporturilor lor cu celalte mari grupuri sociale din societate nu s-au schimbat.
    - Salariații non-muncitori au crescut și ca număr, și ca pondere și ca venituri, ajungând să alcătuiască grosul așa zisei „clase mijlocii”, împreună cu micii întreprinzători și liberii-profesioniști. Această nouă mică burghezie domină grupele de venituri 4-8, au căpătat un rol principal în alegeri, chiar dacă influența lor reală asupra politicii este extrem de limitată, domină așa-zisa „societate civilă” și reprezintă principala masă de manevră utilizată de elite în exercitarea rolului lor conducător.
    - Țărănimea a fost împrăștiată, dar această schimbare a structurii proprietății a influențat prea puțin condițiile sale de viață și muncă, ca și perspectivele de viitor. Grupată în primele trei decile de venituri, cu cele mai mici venituri pe

gospodărie, puternic dependentă de producția de subzistență a gospodăriei agricole primitive cu care este înzestrată și cu accesul aproape interzis la piață și la economia monetară a noului capitalism românesc, cu cea mai ridicată rată a șomajului real (peste 30%) dintre toate categoriile sociale și cu cel mai redus acces la serviciile sociale: infrastructură, sănătate, educație, asigurări sociale, etc. țăranimea rămâne ceea ce a fost și în comunism: o prelungire indezirabilă și incomodă a evului mediu în societatea românească modernă în raport cu care politicile sociale ale postcomunismului s-au dovedit a fi de o eficiență la fel de limitată ca și cele ale comunismului. Căci nici migrarea lor către urbanul industrial comunist, nici emigrația internațională dominantă în postcomunism nu au reușit să o reducă numeric suficient. Situația ei politică, socială și culturală nu s-a modificat esențial în urma revoluției anticomuniste.

- Pensionarii pur și simplu trăiesc mai prost acum, decât atunci. În rest, situația lor în societate s-a schimbat prea puțin.
- Cu totul altfel arată schimbările la nivelul elitelor.
  - Elitele și-au schimbat componența, și-au schimbat ideologiile și sistemele de valori, și-au schimbat relațiile dintre ele și restul societății, așa cum transformări majore au avut loc în relațiile și ierarhiile dintre elite, în general, și între elitele naționale și cele locale.
  - Au apărut elite noi, dintre care cel puțin trei joacă un rol important: (i) elitele avuției; (ii) elita internațională, cu un rol excepțional ca interfață între societatea românească și comunitățile internaționale în care aceasta este integrată; (iii) elitele etnice, mai exact componenta națională a unor elite, altfel, prin definiție, locale. Mai putem nota și apariția și dezvoltarea rapidă a unei elite mondene, o „noutate” după 40 de ani de comunism, dar cu o influență limitată asupra evoluțiilor de ansamblu ale societății.
  - O serie de elite create de postcomunism au avut o existență efemeră: elita revoluționarilor, cea a dizidenților

și victimelor regimului comunist, cea a fostelor elite precomuniste și a urmașilor lor, etc.

- Elitele moștenite din regimul comunist care, la rândul său, le moștenise de la regimul anterior, au avut evoluții oscilante.
  - Unele dintre ele au avut un vârf de ascensiune în primii ani ai tranziției, urmat de decăderea lor pe poziții inferioare, până la quasi-desființarea lor ca elită. Patru dintre ele sunt esențiale: elitele muncitorești, elita militară, elita inginerească și elita culturală.
  - Altele au evoluat pe curbe inverse: după o descendență rapidă în primii ani ai tranziției au urcat pe poziții net superioare, achiziționând putere și prestigiu. Elitele de avere și elitele non-politice ale statului (funcționarii publici, magistrații, serviciile de informații, administrația publică locală) au ilustrat cel mai bine acest proces.
  - O a treia categorie o constituie elitele care, deși și-au păstrat privilegiile, și-au pierdut deopotrivă prestigiul și influența asupra procesului de decizie în societate. Elitele profesionale sunt primele pe această listă: de la academicieni, la universitari, la micii întreprinzători și liberii profesioniști.
- Ceea ce deosebește semnificativ tranziția elitelor de tranziția societății nu este numai dinamica mai rapidă a acestora, ci și inexistența unei tendințe dominante în configurarea caracteristicilor acestora.
  - Aproape toate grupurile sociale mari au evoluat pe tendințe relativ constante, în ciuda unor oscilații
    - Țărănimea și pensionarii s-au scufundat constant în sărăcie, muncitorii au pierdut constant putere politică, status și venituri.
    - Clasa mijlocie a câștigat constant în putere, în venituri și în status.
  - În schimb, elitele nu au avut o istorie dominată de tendințe clare și evoluția lor nu este reductibilă la drepte de regresie. În ansamblu, ea pare mai degrabă haotică și

doar câteva caracteristici, desprinse din ansamblu, pot fi considerate tendențiale, dar acestea nu se referă la ele, ci la raporturile lor cu societatea.

- Una dintre caracteristicile care pot fi tratate ca evoluție ce urmează o tendință generală este atitudinea constant mai critică a societății față de propriile elite care, în prezent, a atins stadiul unei nemulțumiri quasi-generale.
  - Între 1990 și 2010, atitudinea populației față de elite a evoluat de la încredere mare, la neîncredere, la dispreț, apoi la nemulțumire și, în final, la adversitate.
  - În prezent, elitele noii societăți românești au nevoie de protecția statului, pe care îl domină, pentru a face față confruntării cu populația, o situație extrem de delicată pentru orice construcție socială și politică și, mai ales, pentru elitele însăși.
- Ceea ce numesc „criză a elitelor naționale” este un nume dat situației actuale, în care elitele societății românești se află într-o relație de adversitate cu societatea pe care o conduc.
  - Adversitatea este reciprocă: pe de o parte, elitele conduc societatea într-o direcție pe care peste 80% din populație o consideră greșită; pe de altă parte, deciziile elitelor par a nu avea alt obiectiv decât concentrarea cât mai rapidă și în cât mai mare măsură a resurselor economice, sociale și de putere în proprietatea sau sub controlul elitelor și în folosul acestora.
  - O astfel de situație este disfuncțională în orice fel de societate, echivalând cu punerea în frigare a găinii care face ouă de aur (societatea).
- În lumea globalizată actuală acest proces pare a fi, la rândul său, globalizat, el cuprinzând atât țările dezvoltate, cât și pe cele mai puțin dezvoltate, atât regimurile politice democratice, cât și regimurile politice autoritare.
  - Raporturile dintre elite și populație s-au înrăutățit în aproape toate țările și societățile, indiferent de nivelul lor de dezvoltare, de regimul politic, de ideologiile sau religiile dominante, etc.
    - Caracteristica dominantă a raporturilor dintre elite și populație pare a fi creșterea dominației elitelor

asupra populației, prin utilizarea de către acestea, simultan sau separat, a factorilor de putere de care dispun: autoritate, bani, prestigiu social, comunicare, influență etc.

- Criza financiară mondială a accentuat acest proces: marii pierzători ai crizei au fost micii proprietari de capital din rândul populației, în vreme ce marii proprietari de capital au obținut susținerea societății, prin intermediul politicilor de stat, și au folosit-o pentru a-și întări dominația financiară asupra statelor. Crizele din zona euro: Grecia, Irlanda, Portugalia, etc. ilustrează copios tocmai această situație.
- Sigur, cele mai spectaculoase ilustrări sunt cele din categoria adversității între populație și elitele politico-administrative, uneori și cele militare, ca în cazul actualelor tulburări din Africa de Nord și Orientul Apropiat (la două decenii după fenomenul similar care a dus la prăbușirea comunismului). Acest tip de adversități sunt specifice societăților cu regimuri politice autoritare, ce nu permit afirmarea unor contra-elite politice care, cel puțin în perioada de contestare a legitimității puterii elitelor guvernante, se afirmă ca reprezentante ale intereselor populației.
- Dar adversitatea dintre elite și mari grupuri din populație este prezentă și în societățile dezvoltate și democratice: ca în cazul adversității față de elitele marelui capital în SUA – petrol, financiar, bancar, etc. – și în unele țări din UE, față de cele administrative în Italia, față de cele laice în Turcia și alte țări musulmane, față de cele coloniale în unele republici ale Federației Ruse, față de cele ocupaționale în Franța, etc., prin protestele declanșate de adoptarea de măsuri sociale nepopulare de unele țări aflate sub „bailout” comun al FMI, UE și BIRD, sau prin succesul spectaculos al unor contra-elite politice în America Latină cu un deceniu mai devreme (Venezuela, Bolivia, etc.).
- Procesul de ansamblu nu reproduce caracteristicile definitorii ale „luptei de clasă”, identificată în sec. al XIX-

lea de ideologia (și teoria) marxistă și, în consecință, nu afectează soluția globală – societatea capitalistă și democratică dezvoltată – ca model al evoluției globale. Mai mult încă, din motive complexe (pe care nu le discutăm aici), creșterea adversității dintre populație și elitele conducătoare ale societăților dezvoltate (inclusiv UE) nu a condus la o revigorare a stângii politice, nici în Europa, nici în Statele Unite, în ciuda succesului democrațiilor din alegerile prezidențiale din 2008.

- Teoria luptei de clasă este excesiv de simplistă și incapabilă să descrie conflictele sociale ale perioadei actuale în care capitalismul dezvoltat nu este pus sub semnul întrebării ca model ideal de societate. Actuala competiție nu se poartă între capitalism și un tip alternativ de societate, ci între diferitele forme (tipuri) de capitalism (de exemplu, între „statul social” și „statul liberal” sau, cum ar spune Michel Albert, între „capitalismul de tip american” și „capitalismul de tip renan”). Nu avem de a face cu o „situație revoluționară” la nivel mondial, ci cu o confruntare între multe feluri (tipuri) de capitalism.
- Alte încercări de teoretizare la fel de simpliste – gen „ciocnirea civilizațiilor”, sau „sfârșitul istoriei”, sau „a treia cale”, sau „globalizarea” – au eșuat cu același succes, mai ales ca urmare a încercărilor de aplicare a lor în practica politică de după 1990 a celor mai puternice și mai dezvoltate societăți ale lumii.
- Perioda 2000-prezent pare să confirme existența unei ofensive puternice și, deocamdată, încununată de succes, a elitei proprietare de capital, mai ales capital financiar, asupra celorlalte elite ale societății.
  - Obiectivul strategic al acestei ofensive pare a fi subordonarea celorlalte elite (politice, sociale, profesionale și manageriale, religioase, etnice, etc.) elitelor proprietare de capital (financiar) și, prin intermediul acestora, a societății, fără a afecta, prin asta, caracterul democratic al regimului politic, dar

modificând semnificativ caracterul democratic al piețelor.

- O primă etapă a acestei strategii constă din confruntarea diferitelor tipuri de elite ale unei societăți, inclusiv confruntarea dintre elitele capitalului financiar cu elitele capitalului industrial, sau a elitelor capitalului financiar cu elitele politice. Mișcarea *Tea Party* din SUA, care a condus la dominarea Congresului de republicani și recentul conflict din jurul legislației anti-sindicale din Wyoming, SUA, pot fi considerate cazuri exemplare ale acestei ofensive.
- Mecanismul tactic al acestei strategii pare a fi provocarea de crize financiare care să confirme autoritatea capitalului financiar asupra celorlalți factori ai producției, ai distribuției, ai societății și ai politicii. Cel mai recent, creșterea bruscă și indezirabilă a yenului față de dolar, care a fost pusă de guvernul japonez pe seama speculatorilor financiari ai efectelor dezastrului natural din Japonia, ilustrează acest mecanism la fel de bine ca și eforturile anterioare ale liderilor politici ai UE de a reglementa activitatea instituțiilor internaționale de rating și de a limita presiunile speculatorilor financiari asupra datoriilor suverane ale țărilor membre.
- Pierderile de capital provocate de crize sunt nu iluzorii, ci doar virtuale. Pierderile de capital virtual afectează în mai mare măsură capitalul industrial, populația și puterea politică și administrativă, decât capitalul financiar – la care se referă principalii indicatori ai pierderilor de capital virtual. Invers decât în cazul actorilor sociali și economici care depind de capitalul financiar, pierderile de capital virtual ale sistemului financiar în ansamblul său îi diminuează resursele, dar nu-i diminuează puterea.
- Acest proces se desfășoară cu precădere în interiorul „clubului” societăților capitaliste dezvoltate. Efectele asupra societăților marginale din lumea capitalistă dezvoltată, i.g. România, sunt

simple „pierderi colaterale” și, simultan, spații instituționale experimentale.

- Efectele asupra societăților slab integrate instituțional în spațiul financiar virtual al lumii occidentale dezvoltate, dar integrate în spațiul industrial și comercial al acesteia, sunt mult mai slabe, până la anihilare. Exemplele merg de la China și până la Suedia. Efectele asupra societăților neintegrate sunt minore: ex: Jordania sau Cuba.
- Adversitatea dintre elite și populație este un efect colateral acceptat de elita financiară și impus celorlalte elite ale societății.
  - Adversitatea dintre elitele financiare și populație are două surse importante. În primul rând, faptul că înfruntarea dintre diferitele grupuri ale elitei financiar-bancare pentru conducerea domeniului a condus la pierderi de averi și venituri care au fost transferate asupra populației, prin intermediul statelor. Recesiunea economică a fost principalul efect transferat asupra populației și a elitelor cele mai direct legate de populație: elita politică, elita intelectuală, elitele industriale și profesionale. În al doilea rând, pentru că recesiunea a afectat întreaga structură socială a societăților dezvoltate, mai puțin elitele financiare, iar această situație nu a putut fi ascunsă populației.
  - Adversitatea dintre populație și celelalte elite ale societății, inclusiv cele atacate sau subminate de ofensiva elitei financiare, s-a dezvoltat ca urmare a mutărilor forțate impuse de elita financiară celorlalte elite și care se rezumă într-o singură acțiune generală: transferul de resurse dinspre societate și populație către elita financiară. Doar că acest transfer de resurse s-a realizat prin intermediul, prin acțiunea și prin justificările elitelor non-financiare. România este un foarte ilustrativ studiu de caz, cu particularități a căror evidențiere este obiectivul principal al acestui material.
- Succesul final al ofensivei elitelor capitalului financiar asupra celorlalte elite specifice societății capitaliste

dezvoltate (elitele politice, intelectuale, religioase, sociale, plus elitele capitalului industrial) este incert. Ne aflăm într-un moment de „grad de libertate suplimentar” al societății capitaliste dezvoltate, în care, deoarece raporturile de forțe ale prezentului sunt mai importante decât determinările venite din trecut, orice prognoză cu privire la viitor este slab întemeiată. Din această cauză, spațiul prognozelor este extrem de vast, iar prognozele alternative au șanse aparent echivalente de realizare.

- Acesta este contextul în care se desfășoară criza elitelor naționale românești. Ca orice criză, ea are o serie de caracteristici definitorii și cel puțin 2 viitoruri alternative.
  - Criza este definită, în primul rând, de legătura slabă dintre actualele elite conducătoare și societate, mai ales populația, până la nivelul de adversitate dintre obiectivele elitelor și obiectivele societății (populației).
  - În al doilea rând, criza este definită de inexistența unor elite alternative la actualele elite, respinse de populație.
  - În al treilea rând, ea este definită de incapacitatea elitelor actuale de a propune „**un viitor pentru România**” susținut de populație la nivel național, specific și corelat cu viitorul lumii dezvoltate în care România este integrată, în condițiile în care un viitor național s-a dovedit până acum a fi singura soluție de succes (vezi China, Rusia, Scandinavia, etc.) și ar permite valorificarea avantajelor comparative și competitive ale României în interiorul lumii dezvoltate (UE).
    - Asta nu înseamnă că actualele elite conducătoare nu construiesc, câtă vreme sunt conducătoare, un viitor pentru România. Dimpotrivă, rostul reformelor inițiate și aplicate de guvernările ostile populației este tocmai construcția acestui viitor. Atâta doar că el nu este dorit și nici nu este susținut de o parte semnificativă a populației (peste 80%), și este divergent, până la adversitate, prin obiectivele sale, obiectivelor populației.
    - Șansele de realizare ale unui viitor ostil populației și impus acesteia prin intermediul puterii normative și de constrângere a statului, dominat de elitele

conducătoare în perioada crizei, sunt minime. Experiența tranziției postcomuniste, ca și a tranzițiilor anterioare (comunistă, precapitalistă, etc.) au dovedit că populația și societatea au capacitatea de a declanșa tranziții spontane, cu efecte sociale, economice, politice și ideologice capabile să diminueze sau chiar să anihileze reformele promovate de elitele conducătoare.

- Actuala situație este fluidă.
  - Ea se poate modifica radical în favoarea populației, în cazul în care aceasta va ajunge să dispună de contra-elite eficiente, sau are posibilitatea de a influența masiv elitele de conducere naționale la un moment dat, indiferent de mijloace.
  - Ea poate rămâne în favoarea elitelor conducătoare ale momentului, dacă populația, în ciuda faptului că are obiective diferite, nu poate construi sau mobiliza contra-elitele necesare.
  - În final, întreaga confruntare este de natură politică și se desfășoară doar – sau mai ales – între elite, adică fie în interiorul elitelor deja consacrate, fie prin construcția, afirmarea și susținerea unor elite alternative.
- Altfel spus, actualele elite naționale sunt **insuficient de diversificate** pentru a putea propune și a realiza eficient viitoruri alternative ale societății românești, în condițiile în care viitorul construit de actualele elite dominante este respins de populație și, în consecință, are șanse mici de a se realiza.
  - Perspectiva acestei situații este o realitate indezirabilă, căci ea nu permite României nici un fel de viitor, fie el considerat bun sau rău.
  - Fără viitoruri construibile, societatea românească intră într-o situație de criză cronică care se extinde treptat în toate sectoarele: politic, economic, financiar, social, moral, cultural, etc. și care poate dura o perioadă nedefinită.
    - Experiența istorică a altor state moderne – din America Latină, Africa sau Asia – sugerează că

asemenea crize pot dura decenii și că rareori sunt întrerupte doar prin acțiune internă căci, urmare a crizei prelungite, societatea își pierde capacitatea de a crea noi elite.

- Aceeași experiență istorică dovedește că prelungirea dincolo de o anumită durată critică a crizei are șanse mari să introducă în societate structuri, instituții și construcții sociale disfuncționale aproape imposibil de eliminat, chiar și în cazul în care, urmare a unor fericite schimbări susținute masiv de forțe externe, au loc cotituri în evoluția societății respective. Mexicul, membru al NAFTA, dar pe cale de a fi despărțit de principalul său partener economic și politic (SUA) printr-un uriaș zid clasic susținut de cea mai avansată tehnologie, ilustrează spectaculos această situație. Nu este deloc improbabil un scenariu pesimist cu privire la o evoluție similară a situației României, în condițiile în care fundamentele politice, ideologice și internaționale ale unui asemenea „zid” au fost construite, paradoxal, în paralel cu procesul de aderare la UE.
- Scenariul izolării României în UE, datorită caracteristicilor sale interne, nu este cel mai pesimist cu putință. Căci el rezultă din simpla extrapolare a specificului României de astăzi și nu include incertitudinile viitorului.
  - Scenariul optimist, cel al construcției unor noi elite românești conducătoare, care să transforme aderarea la UE în procesul de integrare a României în lumea dezvoltată occidentală, este net mai bogat în incertitudini care izvorăsc și ele tot din caracteristicile actuale ale societății românești. Este dezirabil ca societatea românească actuală să construiască noi elite cu ambiția de a prelua conducerea societății. Există chiar o probabilitate ridicată să o facă spontan.
  - Incertitudinile apar atunci când se iau în considerare caracteristicile elitelor pe care le poate produce spontan societatea, cu resursele pe care le are. Căci, producerea spontană de noi elite poate

conduce la producția și chiar la succesul unor elite **disfuncționale în raport cu construirea unui viitor** (orice fel de viitor) al României în cadrul UE și al regiunii de dezvoltare vest-europene. Acest cel mai pesimist scenariu, departe de a fi doar o construcție teoretică, are în prezent o serie de condiții favorabile care îl aduc în situația de a avea o probabilitate semnificativă.

- **Situația României: modernizările împotriva dezvoltării**

- Adaptându-se la evoluția crizei mondiale și la cerințele pe care, în aceste condiții, centrul regiunii de dezvoltare vest-europene le adresează propriei sale periferii, România se află, deci, într-o bună companie și în privința separării până la adversitate a elitelor de populație. Nu întâmplător și nu doar recent.
  - Îndepărtarea de populație până la nivelul de adversitate a elitelor conducătoare ale societății românești – de toate felurile: de la cele politice, la cele economice, sociale și intelectuale – a fost, după 1990, întotdeauna legitimată, susținută, iar, uneori, chiar impusă elitelor naționale (prin procesul simplu de selectare a acestora) de mediul internațional de care erau dependente.
  - O astfel de situație a fost considerată o condiție a tranziției, căci ceea ce definește tranziția (vs. evoluție) este tocmai faptul că inițiativa și direcția schimbării aparțin unui grup de elite aliate și coordonate politic, prin intermediul statului, și nu populației.
  - Situația a fost considerată „normală”, căci obiectivul strategic al tranziției românești de după 1990 a fost integrarea în comunitatea internațională printr-un mecanism în care comunitatea internațională definea arbitrar cerințele integrării, cu dreptul de a le modifica conjunctural, iar elitele tranziției românești postcomuniste trebuiau să-și adapteze obiectivele atât în funcție de cerințele permanente, cât și de modificările lor conjuncturale.
- Îndepărtarea elitelor conducătoare ale tranziției postcomuniste românești de populație și societate a fost un proces declanșat și susținut de mecanismele de legitimare ale accesului la putere, mecanisme care condiționau accesul la putere.
  - De accesul la putere depind atât constituirea elitelor, cât și componența lor și raporturile de putere dintre elite.
  - Factorii de legitimare ai accesului la putere au fost, pe parcursul tranziției românești în număr de trei: (i)

- legitimarea de către populație; (ii) legitimarea de către elite deja legitime; (iii) legitimarea internațională. De raportul de forțe între acești trei factori depind componența elitelor, valorile și ideologiile pe care le poartă, raporturile dintre ele și acțiunile (sau „reforme”) pe care le inițiază și le aplică.
- În final, raportul de forțe dintre aceste mecanisme s-a deplasat pe perioada celor două decenii de postcomunism în așa fel încât a favorizat accesul la putere al elitelor îndepărtate de populație sau chiar ostile acesteia.
  - Acest rezultat nu este obligatoriu, altfel spus, nu este o condiție nici a construirii unui regim politic democratic, nici a construirii unei economii de piață funcționale, nici a reorientării strategice a României de la integrarea în regiunea de dezvoltare rusească, în regiunea de dezvoltare vest-europeană.
    - În realitate, nu există nici o condiționare a succesului tranziției de ostilitatea reformelor față de interesele populației. Dimpotrivă, experiența celor două decenii de tranziție de până acum a dovedit că o astfel de ostilitate a generat, de fiecare dată o **tranziție spontană** (adică modificarea la nivelul societății a instituțiilor tranziției și a efectelor reformelor) capabilă să contracareze cu succes intențiile reformelor declanșate de guvernanți.
    - Datele de care dispunem cu privire la societatea românească de pe tot parcursul tranziției dovedesc că populația a fost și este dispusă să susțină nu doar obiectivele majore ale tranziției (democrația, economia de tip capitalist, integrarea europeană) dar chiar și costuri sociale majore ale acesteia. La rândul ei, însă, populația impunea două condiții, în schimbul acestor costuri:
      - Costurile să nu fie permanente, ci doar pe termen scurt, cel mult mediu.
      - Cele trei obiective odată atinse: democrația, economia capitalistă și integrarea, să producă efecte, în folosul populației, mai mari decât costurile plătite de aceasta.
    - Nici una dintre cele două condiții puse de populație nu au fost realizate.

- Primul (cronologic) mare succes pe care l-a avut legitimarea accesului la putere a elitelor purtătoare de reforme politice, economice și sociale ostile populației a fost de natură ideologică.
  - **Apologia guvernării ostile populației** a fost nu doar ideologia dominantă a întregii perioade, ci chiar singura ideologie, reușind să devină inclusiv ideologia cotidiană a populației.
    - Puținele încercări de combatere a ideologiei elitelor tranziției ostile populației au fost primitive și lipsite de efecte practice: ideologiile naționaliste, cele xenofobe și cele ale superiorității societății socialiste românești față de societatea tranziției românești.
    - Existența acestor pseudo-ideologii adverse mai degrabă a slujit decât a stânjenit expansiunea ideologiei dominante, căci, pe de o parte, i-a permis radicalizări altfel dificil de acceptat, iar, pe de altă parte, a silit quasi-totalitatea susținătorilor democrației și a capitalismului economic să se alieze, fără nuanțe și rezerve, cu susținătorii ideologiei dominante în combaterea acestor ideologii.
  - Construită pe mitul conform căruia o doctoreie este cu atât mai eficientă cu cât este mai amară, dar după ce o iei te însănătoșești, ideologia reformelor ostile populației a împărțit, prin etichetare, societatea românească în două: (i) elitele, purtătoare ale guvernării ostile populației, și (ii) „nostalgicii comunismului” care cuprind restul populației și acele contra-elite care susțin, măcar parțial, interesele populației.
  - La nivelul politicii această etichetare ideologică s-a tradus în nenumărate dihotomii, toate cu efect de deligitimare politică și cu efect de „jihad” politico-administrativ și justițiar (prin implicarea statului): (i) dihotomia „reformiști” vs „populiști”; (ii) dihotomia „anti-comuniști” vs. „neo-comuniști”; (iii) dihotomia „pro-Washington” vs. „pro-Moscova”; (iv) dihotomia „pro-integrare” vs „pro-național”; etc.

- La nivelul raporturilor dintre elite și societate, noua ideologie a permis elitei conducătoare să justifice două atitudini fundamentale ale guvernării ostile:
  - Inferioritatea umană a populației. Populația este leneșă, hoasă, proastă, incultă, cerșetoare și demnă de dispreț.
  - Vinovăția prezumată a populației pentru eșecul rezultatelor promise ale reformelor. Reformele eșuează nu pentru că sunt prost concepute și executate, ci pentru că se lovesc de rezistența populației.
- Puține lucruri au fost atât de păguboase pentru modelarea realităților românești ca orientarea politicilor naționale pe axele acestor dihotomii și atitudini.
- Al doilea mare succes (cronologic) al legitimării accesului la putere al elitelor purtătoare ale guvernărilor ostile populației, nu doar în perioada tranziției (1990-2005), ci și în perioada post tranziție (2005 - prezent) a constat în descompunerea, marginalizarea sau subordonarea oricăror potențiale contra-elite. De la cele politice și ideologice (naționaliste, monarhiste, țărăniste, agrare, socialiste, etc.), la cele sociale (etnice, religioase, civice, sindicale, patronale, regionale, etc.), culturale și, desigur, economico-financiare.
- Principalul efect al acestui succes indiscutabil este **lipsa de direcții alternative** de evoluție a societății românești.
  - Fraza, atât de des folosită deopotrivă de politicieni, specialiști, jurnaliști etc. potrivit căreia „*România se află la răscruce*” este falsă. România nu se află „*la răscruce*”, în ciuda faptului că peste 80% din populația țării consideră că „*România se îndreaptă într-o direcție greșită*”, pentru motivul simplu că nu există contra-elite capabile să definească o nouă direcție de mișcare a României.
  - Din păcate, actuala situație socio-politică a României în 2011, cea a lipsei de alternativă la singura direcție de evoluție (tranziție), se suprapune în timp cu îndeplinirea de către societatea românească a condițiilor necesare unui „**grad de libertate suplimentar**” (Am explicat și teoretizat apariția gradului de libertate suplimentar al societății românești într-un studiu publicat, fără efect, în

2009). Societățile dispun rar de grade de libertate suplimentare, **momente în care își pot modifica arbitrar evoluția**, și le folosesc încă și mai rar. Începând cu 2005-2006, România a dispus de un asemenea grad de libertate și încă îl mai are la dispoziție, dar se află în situația neplăcută de a nu-l putea utiliza din lipsa elitelor conducătoare capabile să îl formuleze și să-l pună în aplicare.

- România a mai dispus de un grad de libertate suplimentar în a doua jumătate a deceniului '80 al secolului trecut. Atunci l-a valorificat, și a putut să facă asta pentru că atunci a dispus de contra-elite, bine susținute internațional, necesare răsturnării de la putere a elitelor comuniste. În perioada de după 2005 nu mai dispune nici de contra-elite, nici de susținerea internațională necesară formării și legitimării acestora. Dispune doar de o mare presiune populară pentru valorificarea gradului de libertate, dar acest singur factor este insuficient.
- Alt efect este **degradarea democrației politice** și a **democrației piețelor** (condiție a concurenței ca mecanism de certificare a eficienței activităților economice). Deoarece elitele nu se mai grupează în jurul unor proiecte politice alternative referitoare la viitorul societății, ci în jurul aceluiași proiect al guvernării ostile populației, dar favorabil elitei, taberele în competiție din interiorul elitei au ajuns la două acorduri tacite cu privire la redefinirea conținutului regimului politic democratic și a instituțiilor acestuia.
  - Primul acord se referă la politică și constă în **acceptarea alternării la guvernare** și la privilegiile acestora a diferitelor tabere ale actualelor partide, în paralel cu **interzicerea accesului** unor noi veniți în „clubul exclusivist” actual.
    - Acest acord este esențial pentru sistemul politic actual, căci asigură o foarte ridicată independență a partidelor față de electorat, mutând centrul de greutate al politicii din relația partidelor cu populația, în relația partidelor cu administrația locală și clientela economico-financiară, adică în **problematika non-politică**.

- Abandonarea de către populație a politicii în asemenea condiții, în loc să preseze asupra sistemului, nu face decât să-l eficientizeze. Cu cât vin mai puțin alegători la vot, cu atât rezultatul alegerilor este mai dependent de administrația locală, este mai previzibil și, datorită echilibrului acceptat între partide, mai favorabil cooperării elitelor în interiorul guvernării ostile, indiferent de etichetele politice, afiliierile internaționale și demagogiile electorale ale partidelor.
- Al doilea acord se referă la **deformarea specifică a pieței**: concurența pe piață este înlocuită de distribuiri preferențiale între producători, stabilite politic arbitrar, a resurselor populației.
  - Fie direct, prin intermediul acordării de monopoli pe piețele pe care populația este „prizonieră”, sau prin accesul preferențial la resursele populației colectate de stat prin taxe și impozite.
  - Fie indirect, prin politici economice și sociale special dedicate; de exemplu, desființarea piețelor țărănești și restrângerea micului comerț în marile orașe și înlocuirea lor cu marile mall-uri comerciale, sau prin refuzul modernizării agriculturii și facilitarea importurilor alimentare, etc.
- Mult discutata **problemă a corupției** nu intră în această analiză, căci ea este minoră în raport cu amploarea efectelor negative ale celor două acorduri.
  - Conform unor estimări, corupția poate deforma distribuția a cca. 5-10% din PIB, în vreme ce deformarea prin acordul elitelor a caracterului capitalist-concurențial al piețelor este răspunzătoare de distribuția a peste 50% din PIB.
  - Din această cauză, tema corupției este pur ideologică și este susținută cu ardoare atât de ideologia oficioasă a oricărei guvernări, cât și de abordările ideologice și politice internaționale, din motive pur propagandistice. Elitele autohtone o susțin pentru că ea este utilizabilă ca un instrument de luptă pentru putere între taberele din interiorul

elitelor, iar elitele internaționale o susțin pentru că este utilizabilă ca un instrument de presiune personalizată la adresa acelor reprezentanți ai elitelor aflate la putere care trebuie presați.

- În schimb, trebuie subliniată contribuția internațională la deformarea caracterului capitalist-concurențial al piețelor autohtone. Ea nu poate fi analizată în detaliu aici, dar simplul fapt că BNR a fost nevoită să încerce să intervină în evoluția prețurilor dincolo de cadrul pieței, evidențiind lipsa de corelare a creșterilor de prețuri cu condițiile interne și internaționale ale producerii de bunuri (energie), sau servicii (bancare) este cea mai bună dovadă. Atât piața de energie, cât și piața bancară, cât și piața alimentară sunt, în România, monopolizate de mari corporații internaționale.
- Dar cel mai important efect al transformării elitelor conducătoare din **elite dependente de populație** (sau măcar de marile grupuri sociale dominante în societate) în **elite autonome față de populație** și dispuse să guverneze împotriva acesteia (și a societății) este crearea perspectivei aducerii societății românești în situația de **subdezvoltare cronică**. Ea rezultă din menținerea continuă a societății românești în **stadiul de modernizare**, refuzându-se în acest fel, prin decizie politică, intrarea în **stadiul de dezvoltare**.
  - România a devenit o societate „în curs de dezvoltare” la începutul secolului al XIX-lea, când a fost declanșat lungul șir de **tranziții destinate modernizării** societății românești.
  - Modernizarea nu este totuna cu dezvoltarea, chiar dacă între ele există o strânsă legătură: o societate nemodernizată nu poate trece la dezvoltare.
    - Modernizarea este procesul prin care se creează condițiile necesare ale trecerii la dezvoltare. Cea mai mare parte a acestor condiții sunt construcții instituționale, atât ale guvernării, cât și ale societății și economiei. Restul se referă la infrastructuri, cele mai multe economice și sociale, dar contează, desigur și cele culturale, ideologice, etc.

- *Toate tranzițiile românești din ultimele două secole au fost tranziții orientate spre modernizare, adică spre **schimbare instituțională** și **construcție de infrastructură**. Tranziția post-comunistă s-a diferențiat specific de tranzițiile anterioare mai ales prin faptul că a acordat schimbărilor instituționale o pondere mult mai mare în raport cu crearea condițiilor de infrastructură.*
- *Prin infrastructură nu mă limitez aici câtuși de puțin la infrastructura logistică a unei societăți (drumuri, porturi, comunicații, etc.) sau cea energetică, de utilități și mediu înconjurător, căci infrastructura unei societăți este mai ales alcătuită din caracteristici ale populației și forței de muncă: educație, profesionalizare, stare de sănătate, speranță de viață, nivel de trai, structuri ale consumului, structuri ocupaționale, etc. Ele includ și caracteristicile și structurile elitelor conducătoare. Or, toate tranzițiile au făcut mari eforturi pentru modernizarea infrastructurilor, atât ale celor politice și economice, cât și ale celor sociale. Nici una dintre ele nu s-a ocupat de toate în același timp și nici una dintre ele nu a reușit să echilibreze societatea suficient pentru ca modernizările să conducă, până la urmă, la dezvoltare. Tocmai de aceea, toate tranzițiile s-au terminat, până acum cu un eșec, iar fiecare tranziție eșuată a făcut loc unei noi tranziții. Tranziția postcomunistă și eșecul ei sunt cele mai noi personaje ale acestui șir.*
- *Dar, trecerea la dezvoltare nu este o consecință automată a modernizării, chiar dacă ea s-a desfășurat cu relativ succes. Mai mult, chiar dacă prin efectele modernizării o societate achiziționează trăsături ale societăților dezvoltate (cum ar fi alfabetizarea populației, electrificarea gospodăriilor, sau eradicarea epidemiilor endemice) aceasta încă nu înseamnă că a fost declanșat procesul de dezvoltare.*
- *Pragul dintre modernizare și dezvoltare este depășit în momentul în care o societate începe să producă*

deopotrivă modernizare și bunăstare prin simpla funcționare normală a instituțiilor sale sociale.

- Din această cauză, modernizarea coloniilor de către metropole nu le-a transformat pe acestea în societăți dezvoltate, așa cum bogăția excepțională a țărilor arabe producătoare de țigete a permis o bunăstare ridicată a populației, fără însă să le transforme în societăți dezvoltate.
  - Deoarece vreme de două secole România a fost o societate care făcea eforturi să se modernizeze (în funcție de ce înțelegeau elitele politice ale fiecărei tranziții că înseamnă modernizare), iar modernizarea înseamnă satisfacerea unor condiții necesare ale dezvoltării, România a fost pe tot parcursul tranzițiilor sale o societate în curs de dezvoltare.
- Trecerea de la modernizare la dezvoltare nu are loc automat, căci nu se poate face decât prin decizie politică. Modernizarea se face și ea prin decizie politică, dar există o diferență esențială între raportul politică-societate în tranziții (modernizare) și raportul politică-societate în post-tranziții (dezvoltare).
- În cazul modernizărilor, ***politica conduce societatea după un proiect care aparține elitelor***, dar nu și societății: proiectul de modernizare. Acest proiect poate fi ostil unor mari grupuri sociale din societate și prietenos cu alte mari grupuri sociale, care, de regulă, asigură menținerea în funcțiune a proiectului. Așa s-a întâmplat în socialism, când proiectul comunist de modernizare a fost susținut în principal de muncitorii industriali, iar, dintre aceștia mai ales de elitele profesionale ale muncitorilor. Invers decât tranziția comunistă, care s-a sprijinit tot timpul pe muncitori, *tranziția postcomunistă nu s-a sprijinit niciodată constant pe același grup social major din societate.* (Ceea ce și explică lipsa de clivaje politice între marile grupuri sociale și ocupaționale.)
  - Dar raportul politic dintre elita conducătoare a modernizării și grupul (grupurile) social de sprijin a

fost tot timpul de o natură similară cu vasalitatea (ar putea fi invocat și mercenariatul): grupul susține, fără condiționări și fără implicare, proiectul de modernizare adoptat de elită, în schimbul unor privilegii care îl diferențiază de restul societății.

- În cazul dezvoltării situația se modifică. Raporturile dintre elitele politice și marile grupuri sociale din societate nu mai sunt de vasalitate față de politicieni, ci de reprezentare de către politicieni a acestor grupuri.
  - Rezultatul este că se ajunge la formula pe care Tucidide ne spune că a formulat-o Pericle: *„Cetățenii nu pot formula decât dorințe, nu și proiecte politice. Elita formulează proiecte politice, iar cetățenii aleg dintre ele.”* (parafrază)
  - Ca și în cazul modernizării, care se bazează pe un **proiect de modernizare**, dezvoltarea se bazează și ea pe un **proiect de dezvoltare**. Pe tot parcursul celor 2 secole de tranziții, **România nu a avut niciodată un proiect de dezvoltare**. A avut tot timpul proiecte de modernizare, orientate nu de proiecte de dezvoltare, ci de **modele ale societății dezvoltate**.
  - Ele nu sunt mai mult decât dorințe sau visuri. Unele dintre aceste modele se pot referi la realități. Carol I dorea să transforme România *„într-o Belgie a Dunării de Jos”*, adică capitalistă și democratică (integrarea era echivalentă cu el însuși în fruntea statului). După căderea comunismului, oamenii doreau să trăiască în România așa cum trăiau occidentalii în societățile lor.
  - Altele puteau fi utopice. Bălcescu dorea o societate de țărani proprietari și prosperi, fără moșieri, dar și fără proletari și industrie, deci fără capitalism. Comuniștii doreau să realizeze în România *„societatea comunistă, visul de aur al omenirii”*.
- Actualele elite conducătoare par să-și dorească un fel de „neo-feudalism post-industrial”, în care o aristocrație de avuție (o combinație de proprietate asupra imobiliarului, strâns legată de

capitalul financiar) își subordonează celelalte elite conducătoare și, prin intermediul controlului asupra statului, își subordonează populația.

- O asemenea dorință nu este lipsită de modele. Conform unor estimări, în Marea Britanie, urmașii invadatorilor normanzi din 1066, care au primit, după întronarea lui William Cuceritorul circa 25% din averea națională a Angliei, dețin încă în proprietate cca. 20% din ea și în prezent.
  - Un alt bun exemplu este „modernizarea” Japoniei sub presiunea ocupației americane după al doilea război mondial, când fostele „zaibatsu” ale epocii Meiji au fost reformate în actualele „keiratsu” ale perioadei postbelice, care au dus la transformarea Japoniei în a doua mare putere economică și tehnologică a lumii. În linii mari este vorba de un mic grup de clanuri dominante încă din evul mediu care, în bună măsură, își mențin organizarea, relațiile și tradițiile medievale de clan, chiar dacă au fost nevoite să permită o oarecare mobilitate socială pe verticală.
  - În Statele Unite, care, neavând istorie medievală, este țara cu cea mai puțin legitimă aristocrație din țările dezvoltate ale lumii, la sfârșitul anilor 80 ai sec. XX, 1% din populație deținea 40% din averea SUA.
- Pe baza acestui model este alcătuit proiectul de modernizare al României ***dominant în perioada actuală***.
- El a început încă din primul deceniu al tranziției prin constituirea unui soi de „nouă aristocrație locală”, care concentrează averea, funcții administrative și putere politică la nivel local și județean, desemnată în mass-media prin denumirea peiorativă de „baroni locali”.
  - În al doilea deceniu al tranziției, această „aristocrație” a început să se extindă la nivel național, tinzând să ocupe, direct sau prin clientela ei, funcțiile de vârf ale administrației și politicii și să-și subordoneze elitele intelectuale, manageriale, politice și culturale ale societății.
    - Principala lor caracteristică este autonomia ridicată față de piața dominată de consumatori, căci accesul

la putere, care asigură accesul la banii publici și reglementarea piețelor potrivit propriilor lor interese, determină veniturile și succesul economic, și nu eficiența economică.

- Principalii lor adversari au fost doi: capitalul străin și pătura superioară a micii burghezii. Pe măsură ce s-au extins la nivel național și și-au mărit controlul asupra statului prin intermediul instituțiilor politice, și-au mărit controlul asupra unor categorii de elite non-politice, în dauna micii burghezii. Capitalul străin rămâne pentru ei o problemă încă nerezolvată.
- Criza financiară și recesiunea economică le-a permis ca, prin intermediul guvernării, să-și mărească controlul asupra elitelor non-politice (altele decât cele financiare), să elimine o serie de elite potențial concurente (de exemplu, cele sindicale și administrative) și să-și subordoneze într-o măsură semnificativ mai mare populația.
- A treia etapă a acestui „proces de modernizare” se află în plină desfășurare. În esență, ea constă din reorganizarea statului ca instrument al acestei noi aristocrații în confruntarea ei cu populația și cu mica burghezie urbană. Eventual și ca mediator în stabilirea unui *modus vivendi* cu marele capital internațional care începe să-și facă simțită și prezența și influența în România.

- **Între perspectiva subdezvoltării cronice și perspectiva dezvoltării**

- Subdezvoltarea cronică este cea mai amenințătoare perspectivă dintre toate viitorurile posibile ale României actuale. Iar adevărata problemă dramatică a prezentului este surprinzătoarea transformare a perspectivei subdezvoltării cronice dintr-o simplă posibilitate teoretică, într-un viitor cu un grad semnificativ de probabilitate. Faptul că ne aflăm într-un moment cu un grad de libertate suplimentar amplifică această probabilitate până în vecinătatea lui 50%!
- Subdezvoltarea cronică constă în incapacitatea unei societăți de a trece la dezvoltare pentru că îi lipsește infrastructura umană și socială necesară dezvoltării, precum și capacitatea de a o construi. Această situație condamnă o societate la subdezvoltare independent de bogăția acesteia.
  - Dezvoltarea depinde de mulți parametri, iar științele legitimate academic în prezent pun accentul mai ales pe instituții, logistică, resurse financiare, resurse naturale, relații internaționale și, mai nou, integrare globală.
    - Motivul pentru care se pune accentul tocmai pe aceste caracteristici și nu altele constă în faptul că ele sunt cele mai „reformabile”. Toate acestea pot fi supuse tranzițiilor orientate spre modernizare.
    - Dacă studiul de caz al României este neconvingător în această privință, atunci cei interesați pot citi o carte consacrată internațional a lui H. de Soto despre „Misterul Capitalismului” în care autorul argumentează tocmai rolul esențial pe care instituțiile, reglementările și integrarea internațională la nivel global l-au jucat în efortul elitelor conducătoare din Peru pentru a încerca integrarea țării într-o regiune oarecare de dezvoltare. Peru a rămas într-o zonă de ambiguitate, oscilând între regiunile de dezvoltare americane și cele europene, dar cartea a avut succes.

- În realitate, însă, elementul fundamental al dezvoltării, adică acțiunea în favoarea dezvoltării, este asigurat aproape exclusiv de caracteristicile resurselor umane. Două componente sunt prioritare:
  - Prima componentă este asigurată de **elitele dezvoltării**, adică (1) acele grupuri conducătoare ale procesului de ansamblu, prin intermediul unei strategii naționale de dezvoltare; (2) acele elite profesionale care asigură pregătirea și participarea întregii populații la proces.
    - În prezent, România nu dispune de nici una dintre cele două categorii de elite.
    - În prezent, România nu face nici un efort pentru construirea vreuneia din cele două categorii de elite.
    - Contextul politic, social și cultural este, în prezent, nefavorabil construcției unor elite ale dezvoltării.
  - A doua componentă este forța de muncă. **Forța de muncă** necesară dezvoltării nu este simplă forță de muncă determinată doar de caracteristicile ei tehnice. Ea este o forță de muncă special educată și formată, dispunând de un sistem de valori centrat pe lucrul bine făcut și pe calitatea propriei activități, și în care onoarea, prestigiul și valoarea socială a activității sale și a produselor ei ocupă un loc important. Pregătirea profesională a acestei forțe de muncă este asigurată de un proces de învățământ adecvat construit, dar **educarea** ei se realizează în **comunități** și prin intermediul **culturii organizațiilor** în care muncește.
    - În prezent, în ciuda numeroaselor reforme ale învățământului, ambele sisteme de învățământ românești, de stat și privat, sunt orientate aproape exclusiv spre comercializarea unor certificate de absolvire (care oferă drepturi salariale după criteriul „cine este angajatul” vs. criteriul specific capitalismului dezvoltat „ce știe să facă angajatul”) și nu spre profesionalizarea forței de muncă.
    - Singurele activități de educare a forței de muncă identificabile în prezent sunt cele ale comunităților marginalizate și silite să dezvolte contra-culturi: de

la ruralul înapoiat, la comunitățile rome, la crima organizată, etc.

- Cultura firmelor comerciale românești este orientată spre autonomizarea profitului față de calitatea produsului și a activității. Cultura firmelor comerciale străine este adaptată la contextul românesc. Cultura instituțiilor statului este mai asemănătoare cu cea a aristocrației franceze de „robă” de la sfârșitul evului mediu.
- În procesul de modernizare, oricare ar fi acela, o societate achiziționează deopotrivă caracteristici ale dezvoltării și caracteristici ale subdezvoltării. De exemplu, în tranziția postcomunistă România a achiziționat instituții favorabile dezvoltării, cum ar fi sistemul politic, instituțiile moderne ale piețelor de capital, rețele de comunicare, etc. Dar a achiziționat, simultan, caracteristici ale subdezvoltării, precum dezindustrializarea producției, ponderea ridicată a muncii nesalariate în totalul populației ocupate, ponderea ridicată a muncii necalificate în producția de export, exodul de forță de muncă calificată, etc.
- În momentul în care un proces de modernizare este încheiat, iar procesul de modernizare al României s-a încheiat odată cu aderarea la UE, societatea românească a căpătat un grad de libertate suplimentar. Acesta constă în esență din posibilitatea teoretică de a alege între un evantai de variante de viitor care, pentru uzul analizei de față, pot fi împărțite în două categorii de direcții de evoluție:
  - Evoluția către una sau alta dintre formele de societate dezvoltată.
  - Evoluția către una sau alta dintre formele de societate subdezvoltată.
- În mod normal, la sfârșitul modernizării, o societate dispune de infrastructura necesară pentru oricare din categoriile de direcții evolutive de mai sus. Este situația în care s-a găsit România la sfârșitul guvernării Năstase și începutul guvernării Tăriceanu. După care se orientează către una sau alta dintre grupurile de direcții, în funcție de opțiunile fundamentale ale elitei politice aflate la guvernare în momentul de răscruce.

- Pentru România, acest moment de răscruce a fost perioada 2003-2008. În această perioadă nu doar dreapta politică și, în nici un caz, doar liberalii aflați la guvernare între 2007-2008, ci întreaga clasă politică românească, incluzând aici cel puțin toate partidele parlamentare și anexele lor politice, au cooperat în refuzul pentru una sau alta dintre direcțiile posibile de dezvoltare. Cu siguranță, nici unul dintre actorii politici importanți nu a optat pentru subdezvoltare, dar achiziționarea în perioada respectivă a unui număr din ce în ce mai mare de caracteristici ale subdezvoltării și la un nivel din ce în ce mai profund nu a fost o preocupare a nici uneia dintre aceste guvernări, adică a nici uneia dintre elitele conducătoare ale societății românești.
- În această perioadă (2003-2008), România a cunoscut cele mai ridicate ritmuri de creștere economică de după anii 70 ai secolului trecut. Dar trebuie subliniat că, deși creșterea economică mărește bogăția unei țări, această bogăție poate la fel de bine și de eficient finanța atât dezvoltarea societății, cât și subdezvoltarea ei.
- Câteva idei profund false au avut o contribuție majoră la alunecarea treptată a României spre subdezvoltare în perioada de maximă creștere economică postcomunistă.
  - Cea mai importantă dintre ideile (ideologiile) false este cea care afirmă că modernizarea conduce automat la dezvoltare. Este o filosofie specifică tuturor elitelor tranzițiilor către modernizare și și-a dovedit pe deplin falsitatea atât în întreaga istorie, cât și în cazul istoriei românești. Nici Kisseleff, nici pașoptiștii, nici conservatorii lui Carol I, nici liberalii perioadei interbelice, nici fasciștii, nici comuniștii și nici postcomuniștii nu au așezat România pe drumul dezvoltării, deși au condus, fiecare la timpul lor, tot atâtea tranziții spre modernizare (după modele diferite ale modernității) și, de fiecare dată, cu convingerea fermă că modernizarea pe care o construiesc va fi și condiția suficientă a trecerii la dezvoltare. Nu a fost niciodată și, cel mai probabil, nici nu va fi vreodată.
  - A doua idee profund falsă este că trecerea la creșterea economică va produce automat dezvoltare. Dimpotrivă, creșterea economică poate fi la fel de bine utilizată pentru

a achiziționa caracteristici ale subdezvoltării. În perioada de referință, guvernările românești au utilizat-o în acest scop, bine susținute de elitele conducătoare ale economiei și ale ideologiei. În consecință, în toată această perioadă, în ciuda unor aparențe de bunăstare social generalizată, societatea românească a achiziționat noi caracteristici ale subdezvoltării și, mai ales, a subminat grav infrastructura umană a dezvoltării.

- Problema principală este rezultatul faptului că elitele modernizării nu pot fi în același timp și elitele dezvoltării. (Există și excepții, dar nu ne preocupăm de ele, acum și aici).
  - Cauza acestei situații este relația cu totul specială construită între elitele modernizării și societate. Din cauza obiectivelor pe care și le propun, elitele modernizării ignoră voit obiectivele și interesele societății și se consideră legitimate să acționeze împotriva acestora, cu scopul de a moderniza societatea.
  - Trecerea la dezvoltare necesită un nou tip de elite conducătoare, în primul rând politice, dar la fel de esențial este ca acestea să fie susținute de elitele intelectuale, manageriale și profesionale complementare. Noile elite sunt în slujba societății, în loc să fie împotriva acesteia, și se bazează pe cooperarea cu societatea, în loc să se bazeze pe capacitatea statului de subordona societatea.
- În acest moment, România este foarte aproape de situația în care nu mai poate produce elite ale dezvoltării prin eforturi proprii. Ce se întâmplă în asemenea situații cu o societate este evident dacă ne uităm la foarte recente și foarte spectaculoase „revoluții” care au loc în lumea arabă. De câteva decenii încoace, elitele societăților arabe din bazinul mediteraneean au fost orientate spre modernizare, ba chiar au trecut prin două tranziții de modernizare: după ce au cochetat cu o primă tranziție orientată către modelul sovietic, au trecut la o modernizare de tip occidental, mai dificilă, dar totuși parcursă. China, India și Brazilia se află într-o situație similară, dar în aceste țări populația este, deocamdată, „cuminte”. În schimb, în acele societăți arabe în care a devenit evident eșecul în direcția dezvoltării al eforturilor de modernizare, societățile s-au revoltat împotriva statului, adică împotriva elitelor de modernizare conducătoare ale statului. În Egipt, Tunisia, parțial în Libia și,

probabil, și în alte state arabe, confruntarea dintre populație și elite s-a încheiat, deocamdată, cu victoria populațiilor. Dar, de la victoria populațiilor împotriva elitelor și până la trecerea de la modernizare la dezvoltare este un drum atât de lung, încât este puțin probabil că aceste țări îl vor putea parcurge. Cel mai probabil este că ele vor intra pe un nou parcurs al modernizării, încă și mai mult producător de subdezvoltare decât cele precedente. Cu alte cuvinte, vor repeta istoria României, în loc să o repete pe cea a Germaniei, Japoniei sau Italiei după al doilea război mondial.

- **Sindromul modernizării permanente:** constă din ajustarea continuă a unei modernizări, de fiecare dată când devine evident eșecul ei de a se transforma în dezvoltare.
  - Sindromul modernizării permanente este mecanismul prin care elitele unei tranziții spre modernizare încheie modernizarea propusă și, respingând trecerea la dezvoltare, reiau întregul proces introducând noi criterii de modernizare instituțională. Specificul noilor criterii constă într-o reconstrucție instituțională a societății în așa fel încât să reproducă menținerea la conducerea societății a elitelor modernizării, împiedicând formarea și afirmarea elitelor dezvoltării.
    - Un astfel de proces a dus la prăbușirea regimului politic comunist și al elitelor conducătoare ale societății socialiste, în 1989. În anii 80, când societatea românească presa pentru trecerea la dezvoltare, elitele comuniste au declanșat un nou proces de „modernizare” destinat să mențină România la nivelul primei revoluții industriale: înapoierea agriculturii, industrializare extensivă în loc de industrializare intensivă, insuficienta dezvoltare a serviciilor, inclusiv a serviciilor sociale și menținerea la un nivel scăzut a consumului populației (în favoarea industrializării).
    - Tranziția postcomunistă a reluat procesul de modernizare, pe parcursul a doar 20 de ani, de cel puțin trei ori, de fiecare dată prin reluarea procesului de privatizare (principalul proces al modernizării postcomuniste, așa cum industrializarea era principalul proces al

modernizării comuniste) în paralel cu scăderea consumului populației (de data asta în favoarea consumului elitelor).

- Cea mai recentă nouă modernizare a României este cea declanșată de guvernarea condusă de PDL, începând cu 2010. În esență, ea reia vechile teme ale primelor modernizări ale tranziției postcomuniste: echilibrarea macro-economică, inflația, cursul de schimb, privatizarea, restructurarea economică prin dezindustrializare și prin reducerea forței de muncă salariate, reducerea consumului populației și a accesului acesteia la serviciile sociale, calitatea inferioară a populației și existența unor „dușmani” ai modernizării care trebuie eliminați prin acțiuni represive ale statului.
- În lipsa unor contra-elite ale dezvoltării capabile să ofere o alternativă la modernizarea permanentă, elitele modernizării nu întâmpină dificultăți serioase în a convinge întreaga populație că o nouă modernizare este soluția la eșecul modernizării anterioare.
- Sindromul modernizării permanente este o „boală socială” fără un tratament standard și cu un prognostic pesimist. După al doilea război mondial aproape toate societățile care nu aparțineau de capitalismul dezvoltat au intrat într-un proces de modernizare, dar doar un număr mic dintre acestea au reușit să îl înlocuiască cu un proces de dezvoltare. Iar mecanismele utilizate au diferit de la o societate la alta. Nu există o rețetă a trecerii la dezvoltare, deși există numeroase rețete ale modernizării. Se pare că fiecare societate trebuie să-și inventeze propria soluție a trecerii de la modernizare la dezvoltare.
  - Japonia și-a transformat pur și simplu elitele modernizării (impuse și susținute de forțele de ocupație) în elite ale dezvoltării, prin intermediul unor instituții dintre cele mai diverse: de la syndicate ale patronatelor, la administrația publică (Ministerul Finanțelor a jucat un rol esențial) și la ONG-uri extrem de puternice și bine asociate infrastructurii puterii, cum ar fi Centrul pentru Creșterea Productivității Muncii. În spatele tuturor

acestor instituții și grupuri se afla o străveche elită conducătoare (o aristocrație) care și-a modificat obiectivele strategice.

- Potrivit unor politicieni și specialiști sud-coreeni, Coreea de Sud a trecut la dezvoltare după modernizare prin două mari procese: (1) urbanizarea și industrializarea ruralului și a agriculturii și (2) educarea forței de muncă eliberată prin aceste procese. Procese sau fenomene socio-economice și politice adiacente, precum „constrângerea” democrației, corupția, clientelismul, etc. au existat pe scară largă, dar nu au afectat semnificativ procesul de ansamblu al dezvoltării.
  - Germania post-nazistă a urmat un traseu diferit: reconstrucția țării a avut ca bază transformarea conflictelor socio-economice în motor al dezvoltării prin (1) recunoașterea legitimității conflictelor; (2) gestionarea lor în folosul cooperării între părțile în conflict (rural-urban, angajator-angajați, finanțatori-producători, etc.).
  - Finlanda, care, la sfârșitul primului război mondial era o societate mai înapoiată economic și social decât România, și ale cărei elite profesionale erau dominate de minoritatea etnică a suedezilor, a transformat contra-elita naționalistă finlandeză în elită a dezvoltării. Procese similare au eșuat în cele mai multe dintre fostele colonii, elitele naționaliste orientate spre modernizare rămânând fidele sindromului modernizării permanente. Nici chiar țările cu cele mai spectaculoase modernizări ale perioadei actuale (China, India și Rusia) nu au depășit acest sindrom.
- Trecerea de la modernizare la dezvoltare are o serie de condiții necesare și câteva condiții suficiente. Între condițiile necesare, cea pe care se pune cel mai mare accent în acest moment este finanțarea.
    - Dezvoltarea este costisitoare și cea mai încercată, dar nu și cea mai ieftină, finanțarea acesteia este asigurată de investițiile străine. Căci investițiile străine nu aduc cu ele

doar capital financiar, ci și know-how, tehnologii mai eficiente și o serie de factori culturali cum ar fi cultura corporatistă, management și relaționare internațională (echivalentă cu integrarea în economia mondială), precum și piețe de desfacere. Dar, în lipsa unor elite bine conturate și solid ancorate în societate, capabile să gestioneze fluxurile de capital străin în folosul dezvoltării, aportul de capital străin poate fi egal funcțional și egal disfuncțional pentru dezvoltare.

- Pe ansamblu, investițiile străine în țările în curs de dezvoltare (emerging markets) ale capitalului din țările dezvoltate este nesemnificativ în raport cu aceleași investiții în țările capitaliste dezvoltate.
- În perioada 2005-2011, România a ilustrat foarte bine situația în care creșterea exponențială a investițiilor străine nu a produs dezvoltare, ci subdezvoltare. România nu este un caz singular, ceea ce dovedește că, deși aportul de capital străin este un factor favorizant, esențială este nu simpla lui existență, ci integrarea lui într-un **proiect național de dezvoltare**, elaborat și coordonat de elitele dezvoltării din acele țări.
- Finanțarea dezvoltării se poate face, de asemenea, prin valorificarea pe piața mondială (piața dominată de economiile dezvoltate ale lumii) a resurselor naturale ale unei societăți. Existența unor resurse naturale comercializabile poate fi o sursă foarte importantă de finanțare a dezvoltării. În egală măsură, poate fi o sursă de finanțare a subdezvoltării.
  - Un exemplu spectaculos în această privință îl oferă țările producătoare de petrol.
  - Marea diferență este, din nou, asigurată de elitele dezvoltării. Nu trebuie decât să comparăm Venezuela cu Norvegia. Ambele țări dispun de mari resurse de hidrocarburi, care asigură venituri mari la dispoziția elitelor conducătoare, împreună cu un aflux semnificativ de capital străin, cu toate aporturile de capital social, informație, tehnologie, management, etc asociate acestora. Și, cu toate acestea, Venezuela a rămas o societate

subdezvoltată, în vreme ce Norvegia este una dintre cele mai dezvoltate societăți ale lumii.

- Dezvoltarea mai poate fi, pe de o parte, finanțată, iar, pe de altă parte, întemeiată în discordanța dintre calitatea forței de muncă și prețul acesteia. Iată un avantaj care este, deopotrivă, comparativ și competitiv. El provine din capacitatea unei societăți de a forma o forță de muncă deopotrivă bine pregătită profesional și orientată cultural spre lucrul bine făcut, iar, pe de altă parte, ieftină.
  - Cea mai spectaculoasă utilizare a acestor avantaje este ilustrată de China de după reformele lui Deng Xiaoping. Ea a fost utilizată cu succes de mai toți așa numiții „dragoni asiatici” în anii 70-90, precum și de India, Pakistan, etc. Nici una dintre aceste societăți nu a ajuns, până în prezent, o societate dezvoltată.
  - Un experiment extrem de interesant și provocator este cel al Cubei. După indicatorii BIRD, Cuba este o țară săracă, aparent condamnată la subdezvoltare. După indicatorii PNUD (HDI), Cuba este una dintre societățile dezvoltate. Potrivit unor studii americane, Cuba are unul dintre cele mai performante sisteme medicale ale lumii, oferind populației servicii medicale de o calitate comparabilă cu media serviciilor medicale oferite de sistemul de sănătate american, la prețuri de zeci de ori mai ieftine. În prezent, Cuba își asigură necesarul de petrol prin „exportul” a 30.000 de cadre medicale în Venezuela (principală sursă de importuri petroliere a Cubei). O tentativă similară, dar la o scară mult mai mică, a încercat Bulgaria în relația sa cu Libia în anii 90; rezultatul a fost un dezastru.

- **Elitele dezvoltării**

- Se pare că dezvoltarea este mai puțin o problemă de suplimentare a resurselor unei societăți, cât de utilizare a resurselor în direcția dezvoltării, aproape indiferent de mărimea lor. În acest caz, dezvoltarea este, în primul rând, o problemă de politică, în al doilea rând, o problemă de management, în al treilea rând, o problemă de forță de muncă, iar, în al patrulea rând, o problemă de cooperare între elite și populație.
- Elita politică a dezvoltării este atât elementul de pornire al procesului construcției elitelor dezvoltării, cât și elementul final al acestui proces.
  - Elita politică a dezvoltării are două componente esențiale:
    - O componentă care produce infrastructura intelectuală a dezvoltării.
    - O componentă care produce organizarea politică pentru dezvoltare.
  - Infrastructura intelectuală a dezvoltării este alcătuită din:
    - Critica sindromului modernizării permanente
    - O ideologie a dezvoltării opusă ca o alternativă la eșecul continuu al modernizărilor
    - O teorie economică și socială a dezvoltării pentru un caz particular, cum ar fi cel al României
    - O teorie politică a dezvoltării care orientează eforturile organizatorilor politici ai dezvoltării.
  - Organizarea politică a dezvoltării se realizează prin trei componente:
    - Partid sau partide politice al căror obiectiv strategic este dezvoltarea
    - Atragerea unor elite economice, manageriale, sociale și culturale la proiectul propus al dezvoltării (sau măcar la principiile lui).
    - Obținerea sprijinului populației pentru trecerea la dezvoltare.

- Celelalte elite ale dezvoltării - elitele antreprenoriale, manageriale, culturale, etc. - se construiesc în jurul elitei politice a dezvoltării.
  - Dintre aceste elite de punere în execuție a dezvoltării, cele mai importante sunt cele *manageriale*. Căci aderarea politică la obiectivele dezvoltării și bunele intenții sunt necesare, dar insuficiente pentru transformarea deciziei politice pentru dezvoltare într-un proces de dezvoltare real. Or, există diferențe fundamentale între managementul proceselor de modernizare și managementul proceselor de dezvoltare.
    - Diferența fundamentală constă în faptul că managementul proceselor de dezvoltare acordă prioritate obiectivelor sociale față de cele strict financiare și economice. Prioritatea acordată obiectivelor sociale este ingredientul care transformă, de exemplu, creșterea economică în dezvoltare, în loc să o lase să oscileze liber între producția de dezvoltare și producția de subdezvoltare.
    - Teoretizarea economică a acestui factor este încă insuficientă. Motivul principal constă în faptul că, în procesele de dezvoltare evolutivă din țările actualmente dezvoltate, o astfel de prioritate a fost asigurată prin confruntare politică și conflict social. În societățile actualmente dezvoltate ale Occidentului, asta a însemnat o lungă istorie a conflictelor sociale între salariați (mai ales proletariatul) și angajatori, între muncă și capital, iar, la nivel politic, între social-democrație și liberalism/conservatorism.
    - Evoluția către dezvoltare a actualelor societăți occidentale dezvoltate a fost - și rămâne - din această cauză un proces extrem de costisitor și de îndelungat, punctat de revoluții, războaie civile, războaie internaționale și, desigur, celebrul „război rece” și oscilând continuu între tentația înlocuirii dezvoltării cu noi modernizări.
  - Cum România nu poate spera la o evoluție către dezvoltare fără coordonare politică, ea are nevoie de o

tranziție către dezvoltare, iar aceasta nu se poate realiza fără o elită managerială care să subordoneze succesul instituțional al instituțiilor pe care le conduce (fie ele lucrative, de stat sau sociale) unor obiective sociale definite de proiectul de dezvoltare.

- Ceea ce înseamnă că efectele sociale ale unui succes instituțional să reprezinte criterii de construire a activității instituției.
  - O astfel de condiționare suplimentară nu este nici în discordanță cu piața și cu organizația de tip capitalist, nici un factor de reducere a performanței sau eficienței economice. Dincolo de faptul că astfel de condiționări au funcționat cu succes pe tot parcursul evoluției către dezvoltare a societăților capitaliste dezvoltate actuale, dispunem de un uriaș experiment social la scară globală: condiționarea performanței economice (inclusiv a profitabilității unei activități) de criterii de protejare a mediului înconjurător. O condiționare care a ajunsă să orienteze managementul capitalist la nivelul globalizării.
  - Aparent paradoxal, în vreme ce societățile capitaliste dezvoltate au exportat condiționarea ecologică a activităților economice și sociale în țările în curs de dezvoltare, au acționat advers la o mare parte din încercările locale de condiționare socială a acelorași activități.
- Alături de elita politică, o nouă elită managerială, orientată spre dezvoltare, pe baza unui proiect de dezvoltare națională propus de elitele politice ale dezvoltării, este o condiție indispensabilă a trecerii la dezvoltare.
    - Ca și elita politică, o nouă elită managerială trebuie construită, iar această construcție pornește dintr-un centru de inițiativă.
    - Ca și modernizarea comunistă a României, modernizarea postcomunistă a creat condițiile funcționării unor astfel de centre de inițiativă, dar a dezvoltat, în paralel, o practică de delegitimare a acestora. Depășirea obstacolelor puse de delegitimare nu este dificilă, dacă există o ideologie a

dezvoltării, dar experiența românească dovedește că aceste centre nu se constituie spontan. Ele trebuie instituite.

- Construcția forței de muncă necesare dezvoltării este, de obicei, un proces care se desfășoară în paralel cu dezvoltarea însăși.
  - Cu toate acestea, el nu poate avea loc decât în condițiile în care procesul anterior de modernizare a dus forța de muncă deja la un nivel la care ea este transformabilă într-o forță de muncă funcțională în raport cu dezvoltarea.
  - Marea problemă a României de astăzi este că modernizările succesive ale postcomunismului au afectat grav caracteristicile forței de muncă românești în ultimii 20 de ani. A avut loc o degradare semnificativă atât a parametrilor profesionali, cât și a sistemelor de valori care motivează și guvernează comportamentele de muncă.
  - Învinovățirea populației, sau a diferitelor categorii profesionale – profesori, educatori, jurnaliști, etc. – pentru această degradare (ideologia oficială a elitelor modernizării folosește această învinovățire ca principală explicație a eșecului modernizării în domeniu) este deopotrivă falsă și inutilă.
    - Este falsă pentru că forța de muncă nu face altceva decât ceea ce i se cere, iar ceea ce i se cere nu sunt nici performanțe profesionale, și nici valorile lucrului bine făcut, ci loialitate și adaptare la mecanismele social acceptate ale recompensei activității (criterii medievale).
    - Este inutilă, pentru că învinovățirea populației nu conduce la nici o optimizare a caracteristicilor forței de muncă, ci doar la accentuarea rupturii dintre populație și elite.
- Elitele culturale joacă un rol foarte important, atât în promovarea sistemelor de valori ale dezvoltării, cât și în construirea rețelelor de comunicare dintre elitele politice și manageriale, pe de o parte, și populație, pe de altă parte. Cu toate acestea, formarea unor elite culturale funcționale în raport cu dezvoltarea este mai puțin problematică și mai puțin dificilă decât construirea elitei politice și a elitei manageriale a dezvoltării.

- Elita antreprenorială este strict dependentă și de elita politică și de cea managerială și, în consecință, este extrem de flexibilă. Capitalul s-a dovedit a fi la fel de necesar și de utilizabil atât pentru dezvoltare, cât și pentru subdezvoltare. Metaforic vorbind, el funcționează ca un revolver care poate fi folosit fie pentru a păzi societatea de tâlhari, fie pentru a tâlhări oamenii la drumul mare. În cazul în care societatea românească se va orienta spre dezvoltare, elitele antreprenoriale vor fi primele care se vor adapta eficient la noile criterii, cu condiția să li se asigure securitatea capitalului și funcționarea optimă a acestuia.
- Populația este, în prezent, principalul susținător al trecerii de la modernizare la dezvoltare. Dar, populația nu poate nici defini dezvoltarea, nici să-i elaboreze strategia, adică proiectul național de dezvoltare. Ceea ce poate și dorește populația să facă este să urmeze acele noi elite potențiale care își propun și au capacitatea să o conducă pe un drum al dezvoltării. De asemenea, populația poate oferi o nesfârșită rezervă de cadre pentru astfel de elite, mai ales că și acestea vor fi, pe parcursul realizării proiectului, în continuă schimbare.

• **Concluzii**

- Societatea românească se află în echilibru instabil (grad de libertate suplimentar). Ea oscilează în prezent între scufundarea în subdezvoltare până la atingerea nivelului critic de subdezvoltare cronică și trecerea la dezvoltare.
- Subdezvoltarea cronică (imposibilitatea trecerii la dezvoltare) se obține prin sindromul modernizării permanente.
- Populația, societatea și economia se opun în prezent reluării modernizării, pentru că se opun subdezvoltării, și sunt dispuse să susțină trecerea la dezvoltare.
- Trecerea la dezvoltare se poate obține doar prin construirea conștientă a unor elite politice, antreprenoriale, manageriale și sociale orientate către dezvoltare, cu rolul inițial de contra-elite în raport cu actualele elite ale modernizării permanente.
- Construcția noilor elite începe prin construcția infrastructurii intelectuale a dezvoltării și, într-o etapă ulterioară, prin transformarea acesteia într-o ideologie dominantă.
- În cazul unei societăți aflate în echilibru instabil, manifest în România de astăzi prin clivajul creat între elitele modernizării și populație (societate), cauzele mici pot avea efecte mari. Orice acțiune eficientă, îndreptată fie spre reluarea modernizării, fie spre trecerea la dezvoltare, poate înclina balanța istoriei naționale într-una sau alta dintre direcții.
- În acest moment, istoria viitoarelor decenii ale României depinde de inițiative relativ minore ca anvergură, ne semnificative în materie de costuri, dar cu potențialul de a fi extrem de bogate în consecințe.